Gytis Piličiauskas, Kęstutis Peseckas

Žvalgomieji tyrimai pajūryje

2017 m., įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Pirmieji indoeuropiečiai Lietuvoje. Virvelinės keramikos kultūra 2900–2400 m. pr. Kr.“ (LIP–011/2016), vykdyti žvalgomieji tyrimai pajūryje: tarp Klaipėdos ir Palangos, prie Kalotės ežero, Būtingėje, prie Šventosios, Darbos, Tenžės upių (1 pav.). Ieškota naujų akmens ir bronzos amžiaus gyvenviečių. Be to, ištirtos neolitinio kapo liekanos Benaičių senovės gyvenvietėje (UK 30196), pastebėtos neteisėtai iškastos žvyrduobės sienelėje.

Paviršiaus vizualiniai žvalgymai vyko balandžio mėnesį. Žvalgyti arimai Šventosios, Tenžės upių slėnių pakrantėse, prie buvusios Būtingės lagūnos, buvusių ir esamų ežerėlių tarp Klaipėdos ir Palangos. Perspektyvesnės atkarpos vizualiniam paviršiaus žvalgymui pasirinktos pagal ortofoto nuotraukas bei LiDAR duomenis, įvertinus reljefą ir identifikavus tikėtinas senųjų ežerų krantų vietas. Žvalgymai vykdyti sistemingai, 4–5 žvalgytojams einant lygiagrečiai ir stengiantis išlaikyti apie 10 m atstumą vienas nuo kito. Kiekvieno žvalgytojo trasa, skirtingo matomumo ruožai ir visi surasti archeologiniai radiniai fiksuoti rankiniais GPS imtuvais su 1–3 m paklaida. Žvalgant paviršių aptikti 62 radiniai: 38 titnago, daugiausia nuoskalos, 3 ne silicitinių uolienų dirbiniai, 18 keramikos šukių ir 1 gintaro radinys. Dauguma jų telkėsi sankaupose, kurias vadinome radimvietėmis, kiti buvo pavieniai.

Kairiajame Šventosios upės krante žvalgyta apie 9 km ilgio juosta nuo Įpilties, Senosios Įpilties piliakalnio II su priešpiliu (UK 37321) iki Laukžemės kaimo. Apie 800 m į P nuo Senosios Įpilties piliakalnio II su priešpiliu ir apie 200 m į R nuo Senosios Įpilties piliakalnio su gyvenviete apie 3,5 ha plote aptikome 15 galbūt to paties laikotarpio lipdytinės keramikos lygiu paviršiumi šukių – **Senosios Įpilties radimvietę 2**, kuri greičiausiai yra geležies amžiaus. Toliau į P iki pat Kulšės intako ir Kulšės krantuose buvo tik pavienių radinių.

Tenžės upės slėnyje patikrinta 2,6 km ilgio juosta dešiniajame krante, į P nuo Negarbos piliakalnio. Aptikti 3 pavieniai titnago radiniai.

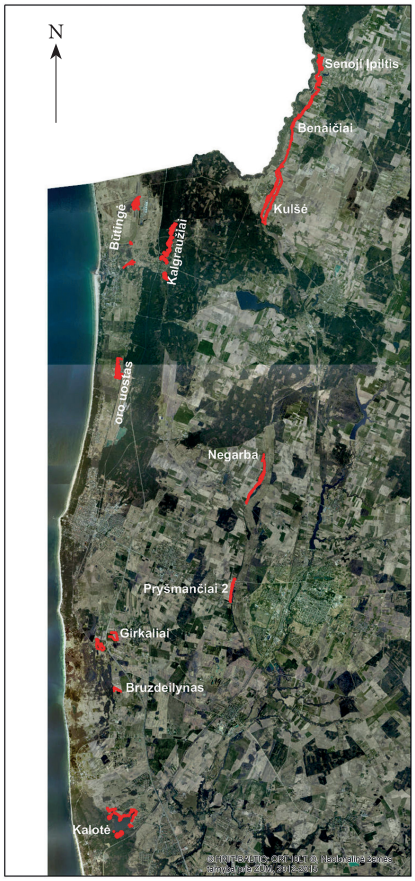

1 pav. 2017 m. tyrimų vietos pajūryje. G. Piličiausko ir K. Pesecko brėž.

Fig. 1. The 2017 seaside investigation sites.

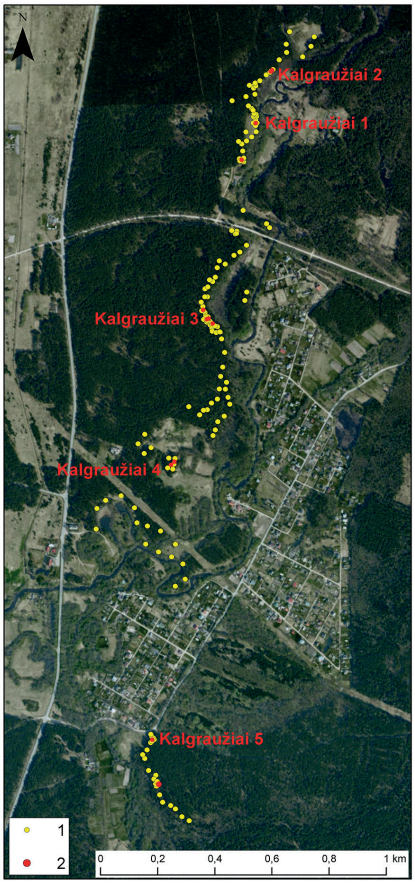

2 pav. Tyrimai prie Šventosios ir Darbos upių, Kalgraužių radimvietės: 1 – kasiniai; 2 – šurfai. G. Piličiausko ir K. Pesecko brėž.

Fig. 2. The investigations near the Rivers Šventoji and Darba and at the Kalgraužiai find spot: 1 – shovel test pits; 2 – test pits.

Toliau žvalgyta 1,2 km atkarpa taip pat dešiniajame krante, į P nuo kelio Vydmantai–Kretinga. Čia jau 2016 m. K. Peseckas aptiko **Pryšmančių radimvietę 2**. 2017 m. šioje atkarpoje rasta 30 archeologinių radinių, daugiausia titnago nuoskalų, taip pat galinis gremžtukas ir keletas mikrolitinių ašmenėlių, pagal kuriuos radimvietė datuota vėlyvuoju mezolitu.

Toliau vizualiai paviršius žvalgytas ežerų arba spėjamų buvusių ežerų tarp Klaipėdos ir Palangos krantuose. Apie 3 ha plotas žvalgytas ariamuose laukuose, 300 m į Š nuo Kalotės ežero, 2,6 ha plotas – Bruzdelyno gyvenvietės Š dalyje, 10 ha plotas – 300 m į V nuo Graudušių gyvenvietės. Niekur archeologinių radinių neaptikta. Nauja archeologinė radimvietė rasta žvalgant maždaug 4 ha plotą apie 800 m į V nuo Girkalių gyvenvietės. Einant pelkėtos žemumos krantais, aptikti 4 titnago radiniai ir akmens galąstuvas. Titnago radiniai buvo nutolę vienas nuo kito iki 60 m atstumu, tad šią vietą pavadinome **Girkalių** radimviete. Jos chronologija kol kas neaiški.

Žvalgant arimus į V nuo Būtingės naftos terminalo, į R nuo Kalotės ežero, taip pat atnaujintus melioracijos griovius prie Pašventupio kelio Šventojoje, naujų radimviečių neaptikta.

Daugelis Kalotės ežero, Šventosios ir Darbos upių pakrančių buvo apaugusios mišku. Čia paviršių žvalgyti buvo neįmanoma, todėl išgręžtas 21 gręžinys iki 1 m gylio, ištirti 223 50x50 cm dydžio kasiniai ir 22 1x1 m dydžio šurfai. Kasiniai kasti maždaug kas 50 m, dažniausiai terasose, rečiau – salpose. Jie tirti kasant kastuvais ir sijojant gruntą per 4 ir 6 mm akies sietus arba mentelėmis, jeigu sijoti buvo neįmanoma. Gręžiniai tirti ieškant užpustytų senųjų dirvožemių. Šurfai tirti ten, kur kasiniuose aptikta radinių, kad būtų galima tiksliau dokumentuoti stratigrafiją ir surinkti daugiau radinių radimvietės datavimui.

Prie Kalotės ežero žvalgomieji tyrimai nebuvo itin sėkmingi. Aptikta pavienių titnago radinių ir lipdytinės keramikos šukių, tačiau didesnių sankaupų nebuvo. Radiniai buvo užpustytuose dirvožemiuose, iki 1 m gylio. Tačiau kartu buvo ir žiestos keramikos, tad atrodo, čia arimai užpustyti visai neseniai, galbūt XVIII–XIX a.

5 naujos priešistorinės gyvenvietės aptiktos netoli Kalgraužių gyvenvietės, Šventosios ir Darbos upių dešiniuose krantuose, jos pavadintos Kalgraužių radimvietėmis 1–5 (2 pav.). **Kalgraužių radimvietė 1** buvo apie 800 m į ŠR nuo Liepojos plento ir Pylimo gatvės sankryžos. Upės terasoje tirtame kasinyje rasta laivinio kirvio pentis, o kasinio vietoje tiriant šurfą, dirvožemyje ir giliau, buvusiame smėlyje surasta 18 titnago radinių: mikrorėžtukas, keletas ašmenėlių, skelčių, nuoskalų, skaldytinis. Sudegęs lazdyno riešuto kevalas datuotas C^{14} metodu 7443–7076 cal BC, ir ši data greičiausiai rodo daugumos titnago radinių amžių – mezolitą. Akmeninis kirvis turėtų būti vėlesnis – iš Virvelinės keramikos kultūros kapo ar gyvenvietės.

Kalgraužių radimvietė 2 aptikta miško pakraštyje, upės terasoje, ant aukšto skardžio, apie 950 m į ŠR nuo Liepojos plento ir Pylimo gatvės sankryžos. Čia tirti du šurfai. Smėlingame dirvožemyje rasta keletas titnago nuoskalų, skiltuvo titnagas, lipdytinės ar apžiestos keramikos smulkių šukių, šlako. Radimvietės chronologija neaiški, greičiausiai geležies amžius.

Kalgraužių radimvietė 3 yra šalia miško kelio, 150 m į V nuo Šventosios upės, 590 m į PR nuo Pylimo gatvės ir Liepojos plento sankryžos. Ji rasta kaip ir kitos – kasiniuose aptikus radinių. Kasiniuose ir 4 šurfuose rasta 16 titnago radinių, 1 – kitos rūšies uolienos ir 1 lipdytinės (?) keramikos šukė. Radinių būta ir dirvožemyje, ir žvyringame smėlyje giliau. Tarp titnago buvo ne tik nuoskalų, bet ir skelčių bei 1 trapecija, pagal kurią radimvietę reikia datuoti vėlyvuoju mezolitu.

Kalgraužių radimvietė 4 – tai nedidelė smėlio kalva Šventosios upės salpoje (?), esanti 270 m į V nuo Šventosios upės ir 400 m į ŠR nuo Jonpaparčio gatvės ir Liepojos plento sankryžos. Ji apaugusi senomis pušimis, paviršius labai duobėtas dėl buvusių bulviarūsių. Kasiniuose radus archeologinių radinių, tirti 2 šurfai. Šurfe 10, smėlyje po miškožemiu rasta titnago nuoskala ir keli skaldyti akmenys. Šurfe 11 iki 1,44 m gylio aptiktas perkasimas. Greičiausiai tai bulviarūsio duobė, tačiau ji galėjo perkasti kapą, nes užpilde buvo bronzinis kryželis ir žmogaus (?) ilgojo kaulo fragmentas. Be to, toje pačioje duobėje dar rastas 21 titnago radinys, tarp kurių buvo mikrolitinis ašmenėlis ir perforatorius (3 pav.). Tapo aišku, jog kalvoje buvusios ne tik XVII–XIX a. kapinės, bet ir mezolito stovyklos.

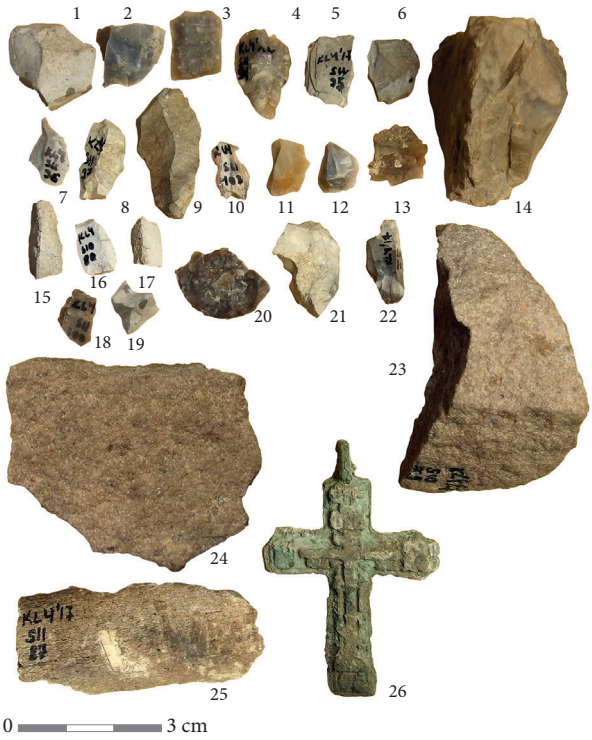

3 pav. Kalgraužių 4 radimvietės mezolitiniai (1–24; titnagas ir akmuo) ir senųjų kapinių (25, 26; kaulo fragmentas ir vario lydinio kryželis) radiniai. K. Pesecko nuotr.

Fig. 3. Mesolithic (1–24; flint and stone) and old cemetery (25, 26; a bone fragment and a copper alloy cross) finds from Kalgraužiai 4 find spot.

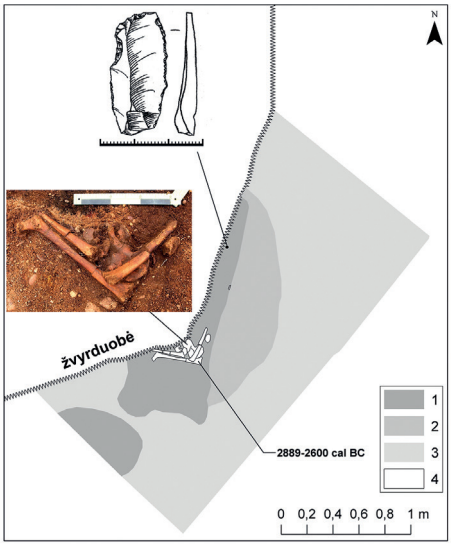

4 pav. Neolitinio kapo liekanos Benaičių senovės gyvenvietėje: 1 – tamsiai rudas žvyras; 2 – rudas žvyras; 3 – rusvas žvyras; 4 – kaulai. G. Piličiausko brėž.

Fig. 4. The remains of a Neolithic burial at Benaičiai Ancient Settlement: 1 – dark brown gravel; 2 – brown gravel; 3 – light brown gravel; 4 – bones.

Kalgraužių radimvietė 5 yra 150 m į R nuo Darbos upelio ir 375 m į R nuo Kalgraužių gatvės ir Liepojos plento sankryžos. Čia tirti 4 kasiniai, 1 šurfas ir 4 gręžiniai. Šurfe po dirvožemiu buvo iki 1,23 m gylio pilko degėsingo smėlio duobė. Radinių buvo tiek duobėje, tiek smėlyje po dirvožemiu. Iš viso rasti 32 titnago radiniai – skalda be diagnostinių dirbinių. Dar buvo kelios lipdytinės keramikos lygiu ar nežymiai kruopėtu paviršiumi šukės. Duobėje buvo perdegusių lazdyno riešutų kevalų, vienas jų datuotas 1410–1463 AD. Tai rodo, kad duobė yra vėlesnė už titnago radinius joje, kurie greičiausiai yra mezolitiniai.

Benaičių senovės gyvenvietėje (UK 30196) tyrimai iš pradžių neplanuoti, tačiau žvalgant Šventosios upės pakrančių arimus čia pastebėta ką tik iškasta žvyrduobė, kurios dugne ir sienelėje buvo žmogaus kaulų. Kilo įtarimas, kad naikinamas kapas, todėl nutarta skubiai ištirti jo liekanas. Išmatuotas 3,7 m^2 dydžio šurfas greta žvyrduobės. Dirvožemyje buvo bronzinė įvija, geležinė vinis, titnago nuoskala ir 3 skirtingų tipų keramikos šukės: žiesta, lipdytinė šamotinė, lipdytinė su grūsto akmens priemaišomis. Po dirvožemiu buvo žvyras, rusvas arba tamsesnis, rudas, tamsiai rudas. Jame irgi buvo keletas radinių: smulkus perdegęs kauliukas, šlako gabaliukas, šamotinės virvelinės keramikos indo dugno šukė, keramikos su grūsto akmens priemaišomis sienelės šukė. Apie 60 cm gylyje pasirodė ir žmonių kaulų. Jie rasti tamsiai rudo žvyro dėmėje, kuri buvusi greičiausiai keturkampė, 175x65 cm dydžio, nors didelė dalis nukasta ekskavatoriaus. Gali būti, kad tai kapo duobė, nors kaulai telkėsi vienoje maždaug 50 cm dydžio krūvoje. Už 64 cm į ŠV nuo kaulų krūvos aptiktas titnaginis peilis – tikėtina mirusiojo įkapė (4 pav.). Kaulų krūvoje buvo dubens, pėdų, kojų ir pėdų kaulų. Reikia manyti, kad kapas kažkada buvo atidengtas ir perlaidoti pasirinkti kaulai, arba jis jau buvo suardytas priešistorėje, galbūt vėliau čia gyvenusių žmonių. Kape buvo palaidotas 10–15 m. nenustatytos lyties individas. Kaulo kolagenas buvo prastos būklės, todėl gauta C^{14} data (2889–2600 cal BC) nėra patikima, tačiau įvertinus įkapę bei tai, kad du anksčiau Benaičiuose rasti griautiniai palaidojimai priklausė Virvelinės keramikos kultūrai, galima spėti, kad ir naujai rastasis yra neolitinis.

Seaside Field Evaluations

In 2017, in executing the 'First Indo-Europeans in Lithuania. Corded Ware Culture, 2900–2400 cal BC' (LIP–011/2016) project financed by the Research Council of Lithuania, evaluations were conducted between Klaipėda

and Palanga, near Lake Kalotė, in Būtingė, and near the Rivers Šventoji, Darba, and Tenžė (Fig. 1) in order to search for new Stone and Bronze Age settlements. Roughly 61 ha of arable land was systematically fieldwalked, 21 boreholes were drilled to a depth of 1 m, 223 roughly 50 x 50 cm shovel test pits were dug, and 22 test pits (23 m^2) were excavated. 146 flint finds, 12 artefacts and flakes of other stone, 56 sherds of hand built and partly thrown pottery, and some iron, amber, copper alloy, and lead artefacts were discovered. Seven unknown Mesolithic–Medieval settlements were found, mostly in Kalgraužiai village near the River Šventoji (Fig. 2). Flint artefacts and flakes characteristic of the Mesolithic were discovered at them and the remains of 17th–19th-century graves: a bronze cross and a human (?) bone fragment (Fig. 3) were found at Kalgraužiai find spot 4. A burial disturbed by a gravel pit was observed at Benaičiai Ancient Settlement and its remains were excavated in a 3.7 m^2 test pit. It contained an adolescent of indeterminate sex and a flint knife (Fig. 4). The burial was radiocarbon dated to 2889–2600 cal BC and ascribed to the Corded Ware culture.

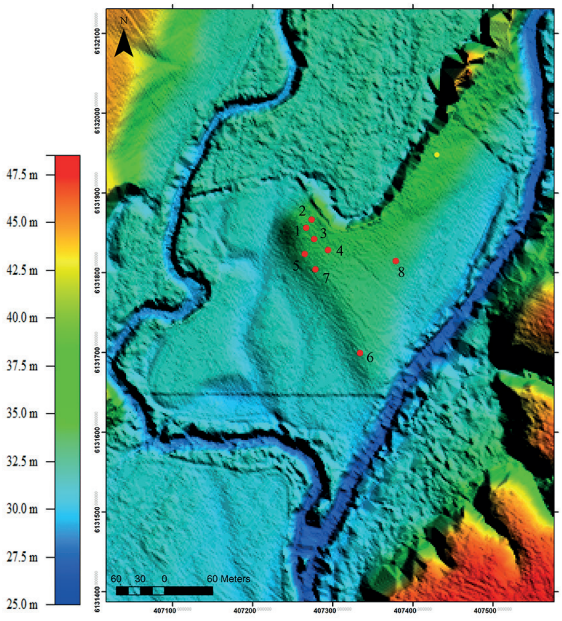

1 pav. Tyrimų vietos planas pagal LiDAR. Raudona spalva ir skaičiais pažymėtos šurfų vietos, geltona spalva žymi žemės paviršiuje rastą titnago nuoskalą. T. Rimkaus brėž.

Fig. 1. A LiDAR-based map of the investigated site. The test pits are marked in red with a red number, the isolated flint flake found on the surface by a yellow symbol.

Tomas Rimkus

Užkertenių senovės gyvenvietė

2017 m. toliau buvo tęsiami akmens amžiaus paminklų tyrimai ir jų paieškos Tauragės rajone. Pasirinkta 2016 m. rasta vieta tarp Ančios ir Šešuvies upių santakos Užkertenių kaime (*ATL 2016 metais*, 2017, p. 59–63). Čia aptikta skeltės vidurinė dalis, todėl ši vieta pasirinkta kaip potencialaus archeologinio paminklo vieta. Minėtos upės čia sukūrė įspūdingą slėnį, kuriame kaip terasos dalis išryškėja atskira limnoglacialinės kilmės kalvelė (1 pav.). Jos V dalyje fiksuojama aukščiausia vieta – H_{abs} 35,20 m. Į R kalvelė po truputį nuolaidėja ir galutiniame taške nužemėja iki H_{abs} 33,16–32,64 m. Iš V ir R pusių terasą supa Ančios ir Šešuvies upės, Š dalyje teka melioruotas bevardis upelis, kurio senoji tekėjimo vaga buvo į P nuo šios kalvelės. Pagal visus paleoreljefo požymius ši vieta priešistorėje turėjo būti itin tinkama įkurti laikinoms ar stacionarioms gyvenvietėms. Tą taip pat liudija vienų didžiausių Tauragės krašto upių santakos vieta, kuri turėjo būti labai palanki žūklauti.

Iš viso terasos teritorijoje iškasti 8 1 m^2 dydžio šurfai. Jie daugiausia koncentruoti aukš-